

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- **TÖRÖK ENIKŐ:** A magyarországi kataszteri személyzet javadalmazása, 1850–1867
- **REISZ T. CSABA:** Az Országos Községi Törzskönyvbizottság története, I.
- **SÁFRÁNY TÍMEA:** A debreceni 12. felmérési felügyelőség személyzete 1895 és 1918 között
- **BÓSZ ATTILA:** Pécs részletes felmérése a tervezett városrendezés tükrében (1912–1917)
- **KISS MÁRTON:** A pécsi földmérési felügyelőség számadáskönyveinek forrásértéke (1931–1944)
- **BÁN GERGELY KÁROLY:** Kataszterek katasztere – Az MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzött kataszteri térképek új jegyzéke

Voranschlag

insjenigein Guldenbuchs, welche zur Einrichtung des k. k. ungar. Provinzial-Consistoriums in dem Kreis der Ungarn für ein einjähriges Operations-Periode, unter dem Namen des Consistoriums, als einjährig ungenügend, von dem Consistorium

Post-Nr.	Gegenstände	Betrag in Gulden Conv. Münz	Anmerkungen
		fl. kr.	
1	<u>Besoldungen u. Gehalte</u>		
	Für 5 Consistorial-Präsidenten u. zc. 1 mit 5000 fl.		a. 1. für den Consistorial-Präsidenten zu Pesth für 5000 fl. ungarischer Währung
	" 4 " 4000 fl.	21000	als Honorar für den Consistorial-Präsidenten zu Pesth für 5000 fl.
	Für 20 Consistorial-Rathen monatl. 160 fl.	38400	an den Consistorial-Rathen monatl. 160 fl.
	" 5 Manipulanten monatl. a 100 fl.		manipulanten
	" 2 " a 80 fl.	5640	
	" 5 Kanzleisassen		1. Präses
	" 3 monatl. a 75 fl.		4. Assessoren
	" 2 " a 70 fl. ..	4280	1. Sekretär
	" 10 Calculatoren u. zc. 5 a 75 fl. monatl.		1. Concipist
	" 5 a 50 fl. "	7500	1. Concepts-Commissar
	" 5 Manipulanten u. zc. 3 a 50 fl. monatl.		2. Calculatoren
	" 2 a 45 fl. "	2880	1. Manipulant/als Expeditor, Registrant u. Protokollist
		<u>79800</u>	
2	<u>Taggelder für 5 Kanzleisassen u. zc. 25 fl. tägl.</u>	3650	4. Concepts-Commissar
	" 5 Consistorial-Rathen u. zc. 25 fl. tägl. u. zc.		1. Manipulanten
	" 20 Consistorial-Rathen u. zc. 25 fl. tägl. u. zc.	7275	
	" 20 Consistorial-Rathen u. zc. 25 fl. tägl. u. zc.		
	" 10 a 13 fl. u. 10 a 1 fl. tägl.	8577	
	" 5 Kanzleisassen bei dem Consistorium u. zc. 25 fl. tägl.	1217	
	" 44 Konsistorial-Rathen u. zc. 25 fl. tägl.	74825	
	" 190 " Consistorial-Rathen u. zc. 25 fl. "	208050	
	" 80 Manipulanten u. zc. 25 fl. "	87600	
	" 190 Manipulanten u. zc. 25 fl. "	104025	
		<u>495159</u>	<u>79800</u>
	Summe		

■ Az 1851. évi költségvetési tervezet első oldala, amely a becslő- és a műszaki személyzet javadalmazására szánt összegeket tartalmazza, 1850. október 21. (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. 300. 1850/2011.). L. ehhez Török Enikő cikkét

■ ■ ■ A NÉGYZETKATASZTER EREDMÉNYEI

A magyarországi kataszteri felmérések történetére vonatkozó források feltárása és a téma szakirodalmi feldolgozása – úgy tartjuk – jelentős lendületet kapott 2007-től.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2007 és 2008 között digitalizálták a Magyar Országos Levéltár kataszteri térképeit, és a tanulságok alapján szakmai módszertani útmutató is készült. Az abban tett megállapítások hasznosításával 2013 és 2015 között az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram keretében folytatódott az akkor már Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára kataszteri térkép- és iratanyagának feltárása és digitalizálása, valamint a téma kutatása. Akkor, de nem a projekt részeként alapította meg a levéltár a *Catastrumot* (2013).

Az OTKA-pályázat lezárását követően a folyóirat stabil megjelenése biztosította a téma kutatási eredményeinek közkinccsé válását. Rövid szünet után, 2019-ben ismét támogatást nyert a levéltárban működő kutatógárda a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivataltól, ezúttal két vármegyei levéltár kataszteri anyagának darabszintű feltárását, valamint a levéltári iratok digitalizálását és szakfeldolgozások készítését tűzve ki célul. A „Négyzetkataszter” (K 132723) program 2023 novemberében véget ér, de bízunk a folytatásban.

A projekt tudományos – senior és fiatal – kutatói eddig is folyamatosan publikáltak a *Catastrumban*, munkájuk záróakkordjaként ebben a számunkban a résztvevők tudományos dolgozatait adjuk közre.

.....

■ ■ ■ TARTALOM

TÖRÖK ENIKŐ: A magyarországi kataszteri személyzet javadalmazása, 1850–1867.....	3
REISZ T. CSABA: Az Országos Községi Törzskönyvbizottság története	
I. Mozgalom a magyar helynevek érdekében, 1891–1895.....	15
SÁFRÁNY TÍMEA: A debreceni 12. felmérési felügyelőség személyzete 1895 és 1918 között.....	25
BÓSZ ATTILA: Pécs részletes felmérése a tervezett városrendezés tükrében (1912–1917).....	41
KISS MÁRTON: A pécsi földmérési felügyelőség számadáskönyveinek forrásértéke (1931–1944).....	53
BÁN GERGELY KÁROLY: Kataszterek katasztere – Az MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzött kataszteri térképek új jegyzéke.....	62

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ X. évfolyam, 3. szám

A címlapon: Az Erdélyrészi Kárpát-egyesület első jelvénye, 1893 (Nyisztor Miklós gyűjteményéből). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: Bozzay Péter ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Bozzay Péter (HOI), dr. Szinay Attila, Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.)

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás ■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: Zemplén-Vektor Kft., 3900 Szerencs, Csalogány köz 5.

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 6000 Ft, számonként 1500 Ft.

ISSN (papíralapú): 2064-5805 ■ ISSN (online): 2064-6542

SUMMARY

TÖRÖK, Enikő: Remuneration Cadastral Staff in Hungary, 1850–1867

torok.eniko@mnl.gov.hu

The remuneration of the cadastral staff in Hungary was fixed in the regulations of 1853 and 1866 (Regulative), as well as the individual jobs, salary classes and the wages and benefits related to them were defined. The determination of someone's salary range was decided based on the quality and efficiency of the work, taking the skills, knowledge, competences and performance of the employee into account, so education and the length of service were not the primary consideration. The regulations primarily served as guidelines, the changes implemented in practice appeared years later in written, printed form, for example in the case of the regulations of 1866.

REISZ, T. Csaba: The History of the National Committee for the Registration of Settlements, I.

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

The Transylvanian Carpathian Association, established in 1891, accepted to bring Hungarian place names distorted or replaced by state offices (military maps, registers, cadastral records) or nationalities (press) back into practice, as one of its important tasks. For this purpose, they even started a collecting movement, sent proposals to the ministries, and asked professional associations (Hungarian Geographical Society, Hungarian Historical Society) for professional advice. Because of their zeal, in 1895 they were allowed to delegate members to the joint committee established for the purpose of authentic registration of settlements and other places in Hungary. Act IV on the National Committee for the Registration of Settlements, 1898 was created as a result of the work of this board.

SÁFRÁNY, Tímea: The Staff of the 12th Survey Inspectorate in Debrecen between 1895 and 1918

safrany.timea@mnl.gov.hu

In Debrecen, between 1875 and 1918, a cadastral directorate, a cadastral inspectorate for site investigation, survey inspectorate for site investigation and, from 1895, a survey inspectorate operated. The researchers of cadastral history pay special attention to the history and personnel of each survey inspectorate, previously the register of the survey inspectorate in Trencsén and then in Pécs had been completed. This is followed by the prosopography of the staff of the survey inspectorate in Debrecen (1895–1918) and a brief summary of the history of the inspectorate.

BÓSZ, Attila: Detailed Survey of Pécs in the Light of the Planned Urban Design (1912–1917)

bosz.attila@mnl.gov.hu

The rapid development of the county seat of Baranya after the Austro–Hungarian Compromise made the renewal of the cadastral survey carried out in 1865 more and more urgent. The work took place in two parts, first the internal areas, and then the peripheral areas were surveyed. The most important thing for the contemporaries in Pécs, was to obtain the data necessary for the actual, up-to-date ownership conditions and the planned town design.

KISS, Márton: Source Value of the Account Books of the Pécs Land Survey Inspectorate (1931–1944)

kiss.marton@mnl.gov.hu

The surviving account books of the land survey inspectorate in Pécs give an insight into the life of the office operating between the two world wars. With their help, it becomes visible what budgetary issues may have arisen in the life of the land surveying organization, which were the biggest items. The details of the maintenance of the office building point to local adaptation strategies and their management. And checking payments can reveal the work of employees here who are not listed in official directories.

BÁN, Gergely Károly: Cadastre of Cadastres – New list of Cadastral Maps Kept in the Hajdú-Bihar County Archives of the National Archives of Hungary

ban.gergely.karoly@mnl.gov.hu

As a result of the increasingly popular data visualization, several new domestic scientific projects have been launched for the recent years. At the archival level, one of them is the Square Cadastre project. Within its framework, archival cadastral documents have received special attention, including the systematization, description and digitization of cadastral maps, one of the basic conditions of which, is the preparation of a new list of maps.

TÖRÖK ENIKŐ

*A magyarországi kataszteri személyzet javadalmazása, 1850–1867**

A Habsburg Birodalomban 1817-ben rendelték el a kataszteri felmérést, és nemskára, a földadó-szabályozó udvari bizottság (Grundsteuer Regulierungs-Hofkommission) rendeletekben határozta meg a különböző munkakörökben és különböző tartományokban dolgozó műszaki szakemberek javadalmazását.¹

1822-ben a földadó-szabályozó udvari bizottság kidolgozta a műszaki személyzet javadalmazásának rendszerét is: *Regulativ uiber die Geld und Natural Gebühren der katastral*

a kiszámítható előmenetel megvalósítását. A szabályozásban különbséget tettek katonai és polgári személyek között, ugyanis a 19. század első felében több katonai mérnököt rendeltek a felméréshez. A katonák nem napidíjat, hanem „pótlékot” (Zulage) kaptak: az igazgató 100, az aligazgató 80, a felügyelő 60, a mérnök 40 és a segéd 20 forintot havonta, ezenkívül lakpénzt, írószer- és utazási átalányt. A civil személyeknek napidíjat fizettek. A szabályzat alapján a következő illetménytábla rajzolódik ki (Ft = forint, kr = krajcár):²

	Napidíj	Havi fizetés	Írószerátalány (havonta)	Lakpénz (évente)	Utazási átalány (évente)
felmérési igazgató	egyedi ³				300 Ft ⁴
felmérési aligazgató	7 Ft		1 Ft 30 kr	150 Ft	
felmérési felügyelő 1. oszt.	6 Ft		1 Ft 30 kr	100 Ft	
felmérési felügyelő 2. oszt.	5 Ft		1 Ft 30 kr	100 Ft	
mérnök 1. oszt.	3 Ft 30 kr		1 Ft	60 Ft	
mérnök 2. oszt.	3 Ft		1 Ft	60 Ft	
mérnök 3. oszt.	2 Ft 30 kr		1 Ft	60 Ft	
mérnök 4. oszt.	2 Ft		1 Ft	60 Ft	
segéd		25 Ft	1 Ft	45 / 30 Ft ⁵	

Vermessungs Individuen, dann über die bei deren Anforderung, Anweisung und Aufrechnung zu beobachtenden Grundsätzen und Modalitäten, amelyben pontosan, egyértelműen meghatározták az egyes munkaköröket, fizetési osztályokat és az azokhoz kapcsolódó béreket, juttatásokat. Ez segítette a költségvetés tervezését, az átlátható és egységes javadalmazás,

A munka minősége és hatékonysága alapján döntöttek a fizetési osztályba sorolásról, figyelembe véve az alkalmazott képességeit, hozzáértését, kompetenciáit és teljesítményét, tehát nem a végzettség és a szolgálati idő volt az elsődleges szempont.

A lakpénz megállapításánál eltérhettek a szabályzat irányadó összegeitől az egyes tarto-

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017), a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019, 2022) és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (2021, 2023) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 ZEGGER, JOSEF: *Die historische Entwicklung der staatlichen Vermessungsarbeiten (Grundlagenvermessungen) in Österreich*. 2. Bd. Triangulirungen für Katasterzwecke. Wien, 1991. (= ZEGGER, 1991) 50–55.

2 Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (= FHKA), Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= NHK) Katasterabteilung Akten (= Katasterabt.) 72. 1822/19404.

3 A szabályzat nem ad meg adatokat, egyéneként állapították meg a napidíjat és a lakpénzt.

4 Negyedévenként folyósították.

5 Attól függően, hogy katonatisztról (45 Ft) vagy kadétról, illetve polgári személyről (30 Ft) volt szó.

mányokban és országokban, illetve településeken jellemző bérleti árak figyelembevételével.

Orvos által igazolt betegség esetén a hivatalnokok az első 14 napban fizetett betegszabadságot kaptak, és segélyért is folyamodhattak, különben fizetett szabadságra nem voltak jogosultak. A nyári időszakban csak kivételesen és sürgős esetben kérhettek szabadságot.

A szabályzat a jutalmakra is kitért. Abban azok részesültek, akik különösen szorgalmasak voltak, az általában elvárt teljesítményt felülmúlták, ügyesen és hibátlanul dolgoztak, valamint különösen takarékoskodtak az országos szolgáltatások (pl. előfogat, váró szekerek, háta és málhás lovak, csónakok, birtokbemondók /Indikator/, napszámosok, küldöncök) felszámolásánál, illetve olyan feladatot végeztek, amelyik nem tartozott a munkakörükhöz,

mukra. A katonai személyeknek azonban ingyen biztosították a műszereket.

Provizórium

A magyarországi ideiglenes földadó megállapításához kapcsolódó műszaki munkálatoknál kezdetben három munkakört különböztettek meg: főmérnök, a főmérnök segédje és mérnök. A főmérnök irányította, ellenőrizte a felmérést. Mindegyik főmérnök munkáját egy-egy segéd segítette. A mérnökök végezték a térképrajzolást, a dűlők felmérését és az írásos munkarészek (pl. a felvételi jegyzőkönyvek) összeállítását.⁶

Az 1851. és 1852. évi költségvetési tervezet szerint a következő összegekkel számoltak a műszaki személyzet javadalmazásánál:⁷

	Napidíj	Havi fizetés	Pótlék (havonta)	Írószerátalány (havonta)	Lakpénz (havonta)
főmérnök	3 Ft		30 Ft	1 Ft 30 kr	8 Ft
főmérnök segédje		40 Ft			5 Ft
mérnök	2 Ft			1 Ft	5 Ft (6 hónapra)

és azért fizetséget nem kaptak. A háromszögölő mérnökök csak akkor részesülhettek jutalomban, ha havonta három négyzetmérföldnyi területet hibátlanul háromszögöltek. Ugyanakkor az alacsony teljesítmény, a hibás és hiányos munka fizetéslevonást vonhatott maga után, mert a kataszteri munkarészek javítási költségeit fedezni kellett. Ha ez többször ismétlődött, akkor elbocsátásra is sor kerülhetett.

A felméréshez szükséges mérőműszereket a mérnököknek saját költségükön kellett beszerezniük, de a kataszteri alap támogatásával részletfizetési lehetőséget is biztosítottak szá-

A főmérnökök az ellenőrző körútjaik, a mérnökök pedig a felmérési munkák elvégzése céljából nélkülözhetetlen utazási költségeiket, illetve az utóbbiak a munkavégzéshez szükséges polgári napszámosok napi fizetségét is elszámolhatták. Nyáron a községek – ahol éppen dolgoztak – biztosították a mérnökök számára a szállást. A költségvetési tervben még a jutalommal is számoltak, Magyarországon 3000 forintot, Erdélyben 1000 forintot szántak erre, amelyet a mérnökök és a becslőszemélyzet között osztottak szét a teljesítmény mennyiségét és minőségét figyelembe véve.⁸

6 A főmérnökökről és a mérnökökről I. TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:26–34. Uő: A mérnökök feladatai a dűlönkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3–14. TÖRÖK ENIKŐ: Kataszteri állás-hirdetések és állaspályázatok az 1850–1860-as években. *Catastrum*, 8. (2021) 2:3–5. (= TÖRÖK, 2021A). A felmérés munkarészeiről I. Uő: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum*, 2. (2015) 2:22–30. SCHMIDT ANIKÓ: Szentés dűlönkénti felmérése. *Catastrum*, 3. (2016) 4:32–37.

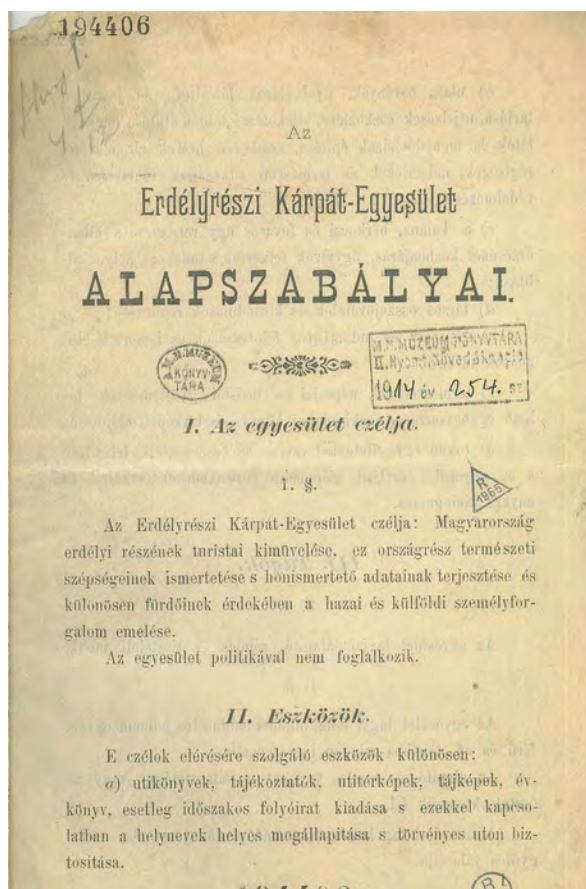
7 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 300. 1850/2011., 302. 1851/386., 312. 1851/4068.

8 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 300. 1850/2011., 301. 1850/2343., 302. 1851/386., 303. 1851/533., 312. 1851/4068. A községek kötelezettségeiről I. Hirdetés Ó cs. k. Főhercegségétől, Magyarország hadi és polgári kormányzójától 1852-diki november 8-káról 24,551. sz. a., mellyel a telekadó-ideiglenegnél alkalmazott földmérők részére tett országos szolgáltatások használásának és számadásának szabványa közzététetik. Kundmachung Sr. Kais. Hoheit des durchlaucht. Herrn Herzogs, Militär- und Civil-Gouverneurs des Königreichs Ungarn vom 8. November 1852, Z. 24,551, womit das Regulativ über die Verwendung und Verrechnung von Seite der bei dem Grundsteuer-Provisorium verwendeten Geometer veröffentlicht wird. *Magyarországot illető Országos Törvény- és Kormánylap*, 3. (1852) 1:418–424. (= *Országos szolgáltatások*, 1852). TÖRÖK ENIKŐ: „Kupucok s más effélék”. A kataszteri községek terhei a felmérés idején. *Catastrum*, 4. (2017) 4:36–54.

REISZ T. CSABA*Az Országos Községi Törzskönyvbizottság története**I. Mozgalom a magyar helynevek érdekében, 1891–1895****Helynévrevízió mint egyesületi program**

A Magyarországi Kárpát-egyesület – hazánk legrégebbi turisztikai egyesülete – 1873-ban jött létre, hogy a Kárpátok és különösen a Magas-Tátra feltárását, minél szélesebb körben ismertté tételét, valamint azok beutazásának megkönnyítését a maga eszközeivel (utak és szálláshelyek, kirándulások, felolvasások, kiadványok, néprajzi és turisztikai gyűjtemények) elősegítse.¹

Az egyesület sikereit látva merült fel egy hasonló szervezet létesítésének gondolata a Keleti-Kárpátok talán még inkább vadregényes vidékének felfedezésére, népszerűsítésére és ezáltal gazdasági fejlesztésére. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) kezdeményezésére 1891. január 12-én – Kolozsvár székhellyel – megalakult az Erdélyrészi Kárpát-egyesület (EKE), a céljai között a térségbe irányuló hazai és külföldi turizmus, az ottani fürdők személyforgalmának fellendítése szerepelt, hogy azok majd az ipari és gazdasági viszonyokat fejlesszék, és a működő tőkét odavonzzák.² Az első, 1891-ben kiadott alapszabályban rögzítették a célok elérését szolgáló elsődleges eszközöket, ami „*útikönyvek, tájékoztatók, útítérképek, tájképek, évkönyv és esetleg időszakos folyóirat kiadása, s ezekkel kapcsolatban a helynevek helyes megállapítása s törvényes úton biztosítása*” volt.³ Az egyesület 1892-től Erdély címmel és az alcímben a köz-

■ Az Erdélyrészi Kárpát-egyesület első alapszabályának nyitó oldala, 1891 (Országos Széchényi Könyvtár)

ponti témákra, vagyis a turizmusra, a fürdőügyre és a néprajzra utaló havi értesítőt adott közre.⁴

Az EKE hamar belevetette magát a magyar helynevek ügyének támogatásába. 1892 legele-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 *Pallas nagy lexikona.* XII. Bp., 1896. 174–175.; *Révai nagy lexikona.* XIII. Bp., 1915. 268.; *Uj Idők Lexikona.* 17–18. Bp., 1940. 4356.

2 *Pallas nagy lexikona.* VI. Bp., 1894. 306.; *Révai nagy lexikona.* VI. Bp., 1912. 608–609.; *Uj Idők Lexikona.* 9–10. Bp., 1938. 2114.

3 *Erdélyrészi Kárpát-Egyesület Alapszabályai.* Kolozsvár, 1891.

4 A folyóirat 1892 és 1939 közötti számai elérhetők az Arcanum Digitális Tudástárban (adt.arcanum.com).

■ Az egyesület jelvényén a havasi gyopár szerepelt (Erdély, 1893. 3. szám)

jén arra kérték az egyesület osztályait, hogy gyűjtsék az idegen és helytelen elnevezéseket, amit majd felterjesztenek a Magyar Földrajzi Társaság (MFT) által kiküldött bizottságnak, mert „*eltekintve a kérdés politikai oldalától, ezek a helynevek igen alkalmasak az idegen utazó közönség zavarba hozására*”. Az EMKE már korábban kérte a belügyminisztert és a hadügyminisztert, hogy az erdélyi katonai térképek javításakor legyenek tekintettel a magyar elnevezésekre, ennek megvalósításához kívánt hozzájárulni az MFT a bizottsági munkával.⁵ Az egyesület osztályai napirenden is tartották a helynevek ügyét, így például a Kolozs megyei az 1893. február 5-i ülésén már a katonai térképek neveinek kijavításáról is tanácskozott.⁶

Az EKE központi választmánya az 1893. szeptember 12-i ülésen ismét foglalkozott a katonai térképek helyneveivel, amely ügyben már a munka megindulását rögzítették. „*Azonban a törvény értelmében valamely hely nevének megváltoztatására az illető község beleegyezésére és kezdeményezésére lévén szükség: a választmány kimondja, miképp a vármegyékhez kérest intéz, hogy eziránt a megfelelő mozgalmat maguk indítsák meg.*”⁷

A következő választmányi ülésen, október 11-én Sándor József tiszteletbeli tag azt javasolta, írjanak Maros-Torda vármegyének, ahol Ótoplica községet Oláhtopicára akarták átnevezni, hogy vagy hagyják meg a mostani nevet, vagy Maroshévíz legyen a település új elnevezése. A jelenlévők megvitatták a felvetést, ami után azt a határozatot hozták, hogy „*az ezredéves kiállítás alkalmára az erdélyrészi idegen hangzású helyneveket a történelmi adatok alapján az EKE megváltoztatja. Evégett köriratban megkeresi az összes erdélyi vármegyéket, hogy ilyen értelemben vármegyéjük területén mozgalmat indítsanak. A terv az, hogy a múltban magyar névvel bírt, de az idők folyamán eloláhosodott nevű községek, hegyek, folyamok, dűlők stb. ismét felvegyék eredeti magyar nevüket. Az Árpád- és Anjou-korabeli okmánytárakat evégett átkutatattja az egyesü-*

5 A magyar térkép megmagyarosítása. *Erdély*, 1. (1892) 3:147–148. (márc. 1.).

6 Egyesületi élet. *Erdély*, 2. (1893) 1–2:63. (jan. 1.).

7 Egyesületi élet. *Erdély*, 2. (1893) 9:322. (szept. 1.).

SÁFRÁNY TÍMEA

*A debreceni 12. felmérési felügyelőség személyzete 1895 és 1918 között**

A katasztertörténet-írás kiemelten foglalkozik a felmérés történetével, a kataszteri szervezet intézményi kereteivel, az egyes felügyelőségek, kataszteri igazgatóságok működésével, azok személyzetével. Korábban már elkészült a pécsi és a trencsényi felmérési felügyelőség személyi állományának feltárása.¹ Ezúttal a debreceni felmérési felügyelőség 1895 és 1918 közötti időszaka, valamint az itt dolgozó személyzet prozopográfiája áll a kutatás középpontjában. A rendkívül korlátozott forrásadottság nem teszi lehetővé az egyes debreceni kataszteri intézmények történetének, feladatkörének, illetékességének részletes tárgyalását, mivel az ezek irányítását végző Pénzügyminisztérium anyaga a nagyfokú selejtezések miatt igen hiányos.² A Bihar és Hajdú vármegyei Földmérési Felügyelőségek iratainak helyi levéltárban fennmaradt gyűjteménye csak településekre vonatkozó iratanyagot tartalmaz, hivatali működésre vonatkozóan nem maradt forrás.³ Ezért a törvények, a pénzügyminiszteri rendeletek, az utasítások és a sajtótudósítások alapján vázolom a debreceni kataszteri intézmények működését.

Kataszteri hivatalok Debrecenben

A kataszteri felmérések során egy-egy telek (birtokrészlet, parcella) pontos helyét, nagyságát, művelési ágát és tulajdonosát határozták meg, ez szolgált alapul a földadó megállapításához. Az adót a tiszta jövedelem után vetették ki, amelynek megállapítása – a földek minőségi különbözősége miatt – a helyi viszonyok ismeretében, mintatereken és becslésekkel volt csak lehetséges.

A földadókataszteri munkálatok végrehajtása – tehát nem a kataszteri felmérés – keretében, a földadó-szabályozásról szóló 1875. évi VII. tc. alapján, az év első felében szervezték meg a (földadó)kataszteri kerületi igazgatóságokat. Illetékességüket a pénzügyigazgatási kerületek alapján határozták meg, így 14 királyi kataszteri igazgatóság jött létre, köztük a 7. volt a debreceni, június 1-jétől működött.⁴ Az egyes igazgatóságok élén igazgató állt, mellette titkár, számtiszt, irodatiszt, a kerület nagyságához mérten egy vagy két kerületi felügyelő, valamint a területi adottságoknak megfelelően, ha szükséges volt, akkor erdőbecslési felügye-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 KISS MÁRTON: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adattára (1884–1918). *Catastrum*, 8. (2021) 3:21–34. (= KISS, 2021); REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél. *Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215.; REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérés Trencsén megyében. *Catastrum*, 5. (2018) 3:49–64. (= REISZ, 2018); REISZ T. CSABA – TÖRÖK ENIKŐ: A magyarországi kataszteri felmérés tisztviselői kara. *Catastrum*, 9. (2022) 3:54–64.; TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.; TÖRÖK ENIKŐ: A magyarországi részletes felmérés vezetői 1856–1857-ben. *Catastrum*, 4. (2017) 3:3–13.; TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között. *Catastrum*, 8. (2021) 1:3–22.

2 BÉLAY VILMOS: *A Pénzügyminisztérium Levéltára, 1867–1944. Repertórium*. Bp., 1960. 5.

3 Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL), Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár (= HBVL) VI.181. Bihar és Hajdú vármegyei Földmérési Felügyelőségek iratainak gyűjteménye (1850–1950) (= VI.181.)

4 *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87500007.TV>, elérés ideje: 2023. 07. 21.)

ló is dolgozott. Az egyes kerületeket becslőjárásokra osztották, minden járásban egy-egy becslőbiztost alkalmaztak.⁵

A debreceni kerületbe Békés, Csaba, Gyula, Szarvas, Belényes, Élesd, Margita, Nagyvárad, Nagyszalonta, Tenke, Debrecen, Berettyóújfalú, Székelyhíd, Nyíregyháza, Nagykálló, Kisvárd, Hajdúböszörmény és Szilágysomlyó becslőjárás tartozott.⁶ Az itteni igazgatói tisztséget 1875 és 1880 között Fényes László, majd addigi helyettese, Szunyoghy Sándor († Debrecen, 1912. 03. 14.) töltötte be.⁷

A földadó-szabályozás befejezésével a kataszteri igazgatóságokat a földadó-kataszter nyilvántartásáról szóló 1885. évi XXII. tc. alapján megszüntették, és a nagy mennyiségű adatváltozás nyilvántartása céljából új hivatalt, helyszínelő – másképpen helyszínelési – kataszteri felügyelőségeket hoztak létre (1886–1918). 1898 és 1908 között öt, egyébként hat felügyelőség működött: az I. Budapesten, Szatmáron (1892–1897), majd Pozsonyban, a II. Szegeden, a III. Budapesten, a IV. Egerben, majd Kassán (1909-től), az V. Debrecenben, a VI. Pécsen (1897-ig), majd Szombathelyen (1909-től). Feladatuk a kataszteri mérnökök által felmért vagy utólagosan helyszínelés községek határaitól való új kataszteri, vagyis becslő munkálatok végrehajtása volt.⁸ Az V.

debreceni felügyelőséget Miskolczy Jenő kataszteri helyszínelési felügyelő vezette annak megalakulásától 1918-ig.⁹

Ugyancsak a földadó-nyilvántartás keretében hozták létre 1883. május elsejével az ország négy pontján a helyszínelési felmérési felügyelőségeket Budapest (I.), Szeged (II.), Pécs (III.) és Szombathely (IV.) központtal, legutóbbi székhelye 1885–1887 között Nagykanizsa, majd 1888-tól Debrecen volt.¹⁰ Feladatuk: az 1875. évi VII. tc. 58. §-a szerint a részletes kataszteri felmérések végrehajtása óta bekövetkezett változások nyilvántartása.¹¹

Wekerle Sándor pénzügyminiszter az 1894. évi 93.979. számú körrendeletével az országos kataszteri felmérés szervezetét átalakította. Ennek értelmében az ekkor fennálló négy helyszínelési (helyszínelő) felmérési felügyelőségből (I–IV.) 1895. május elsejével létrehozta a korábbi számozásnak megfelelően a 9–12. felmérési felügyelőségeket.¹² Az újonnan létrehozott intézmények feladata a telekkönyvi betétszerkesztésnél való mérnöki közreműködés, illetve a korábbi felmérési munkálatok kiigazítása volt. Ezzel a változtatással a felügyelőségek központjai számozási sorrendjüknek megfelelően Nagybánya, Szatmár, Eger, Arad, Pozsony (2), Nyitra, Nagyvárad, Budapest, Szeged, Pécs és végül (a 12.)

5 ZELIZY DÁNIEL: *Debrecen sz. királyi város egyetemes leírása*. Debrecen, 1882. Eszerint a királyi kataszteri igazgatóság „1875. június 1. óta működik. Hivatali köre Hajdú, Békés, Bihar és Szabolcs megyére terjed ki. Az így körülírt kataszteri kerület 3 526 317 katasztrális holdra menő kiterjedéssel bír, s 16 becslőjárást foglal magába. Az igazgatóság hivatali személyzete következőkből áll: igazgató, kerületi felügyelők, titkár, számtiszt, irodatiszt s irodai segédek. Az igazgatóságnak van egy mérnöki osztály is alá rendelve, mely egy felmérésvezetőből s több mérnökből áll; továbbá alá van rendelve minden becslőjárásban egy becslőbiztos, s az egész kerületben két erdőbecslőbiztos.”

6 Pályázat a földadósabályozási munkálatok foganatosítása végett az 1875. évi VII. törvénycikk alapján szervezendő központi felügyelői, kataszteri igazgatósági, kerületi és erdőbecslési felügyelői, becslőbiztosi és erdőbecslői állomások betöltése iránt. *Pénzügyi Közlöny* (= PK), 2. (1875) 14:27–28.

7 *Magyarország tiszti cím- és névtára* (= MTCN), 1875:338.; 1879:123.; 1884:173. Fényes Lászlót 1880 végén a budapesti kataszteri igazgatóságra helyezték át (PK, 7. /1880/ 42:457. /nov. 04./), Szunyoghy Sándort a következő év elején nevezték ki. *Budapesti Közlöny*, 15. (1881) 14:1. (jan. 19.).

8 *Ezer év törvényei*. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88500022.TV>, elérés ideje: 2023. 07. 21.); A m. kir. pénzügyminiszternek 45.505. számú utasítása, a földadó-kataszter nyilvántartásáról szóló 1885. évi VII. törvénycikk végrehajtása iránt. *Magyarországi Rendeletek Tára* (= MRT), 1885. 990., 1013–1014.

9 MTCN, 1886:208.; 1887:208.; 1888:253.; 1889:252.; 1890:220.; 1891:220.; 1892:226.; 1893:226.; 1894:232.; 1895:232.; 1896:251.; 1897:298.; 1898:320.; 1899:340.; 1900:322.; 1901:326.; 1902:337.; 1903:332.; 1904:173.; 1905:185.; 1906:196.; 1907:197.; 1908:199.; 1909:208.; 1910:216.; 1911:218.; 1912:221.; 1913:229.; 1914:235.; 1915:237.; 1916:254.; 1917:258.; 1918:199.

10 ANTALFFY ÁNDOR: A magyar állami földmérés. *Térképészeti Közlöny*, 3. (1934) 1–2:20–21.

11 A kataszteri fölmérések. *Pesti Hírlap*, 5. (1883) 127:7.

12 A m. kir. pénzügyminiszternek 93.974/94. számú körrendelete, az országos kataszteri felmérés szervezetében életbeléptendő változtatások s a felmérési felügyelőségeknek a telekkönyvi betétszerkesztésnél való közreműködése tárgyában. MRT, 1895. 144–146.

BŐSZ ATTILA

*Pécs részletes felmérése a tervezett városrendezés tükrében (1912–1917)**

Előzmények

Pécs lakosság száma a város első részletes felmérését (1865) követő évtizedekben több mint duplájára emelkedett, és az 1910-es évekre elérte az 50 000 főt.¹ A város közgyűlésein állandóan napirenden volt a különböző utcák, terek szabályozásának, új utcák nyitásának kérdése.² Sürgető problémát jelentett a település csatornázásának a megvalósítása és a régóta tervezett villamos vasút megépítése is.³

A városvezetés szempontjából Pécs területének bővülése, közterületeinek kiigazítása, a tervezett városrendezés és közművesítés, valamint a kötöttpályás tömegközlekedés üzembe helyezése, az időközben megváltozott birtokviszonyok nyomán követése, de még az utcák megfelelő burkolatának kiválasztásában nyújtott segítség is indokolta az újabb részletes felmérést és várostérkép elkészítését.⁴

1865-ben a város bel- és külterületét is 1:2880 méretarányban – értelem szerűen nem méterrendszerben, hanem ölben – térképezték,⁵ de „*minthogy időközben új utcák és házhelyek keletkeztek, a telkek tehát nagyon feldarabolódtak, a telekkönyvi betétek*

szerkesztése során szükségessé vált a pécsi belső téri térképeknek 1:2880 méretarányból 1:1440 méretarányban való megnagyobbítása”.⁶ Erre azért is szükség volt, mert a kisebb felbontású térképen már nehézkesen lehetett jelölni a telekaprózódásokat. Az 1865. évi részletes felmérés óta bekövetkezett birtokmegosztásokat, változásokat 1885-ben (illetve ettől kezdve) vezették át, a város általános mérnöki helyszínelése után. 1895-ben pedig a telekkönyvi betétszerkesztés munkálatainak lezárultával történt meg a méretarány megnövelése.

A műszaki munkálatok mellett a város belterületére jellemző magas telekérték miatt szükséges pontos területmeghatározás is elkerülhetlenné tette ezt. Később az 1:1440 méretarányt már ritkábban alkalmazták, a városok belterületét általában 1:1000 méretarányban vették fel.⁷ Az 1912. évi felmérés nyomán 1913-ban nyomtatott térkép már így készült.⁸

A város általános szabályozási tervének megalkotása régóta húzódott, már az 1885. évi helyszínelési munkák kapcsán foglalkoztak vele, és a kérdés 1912-ig állandóan előkerült,

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. *Magyar Statisztikai Közlemények*, 42. (1912), 25.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (= MNL BaVL), IV.1406.a. Pécs Város Tanácsának iratai. Tanácsulési jegyzőkönyvek.

3 A csatornázás a világháború miatt lekerült a napirendről, és csak 1926-tól indultak meg a munkálatok, a villamos vasút viszont 1913. október 20-án megkezdhetette az utasszállítást.

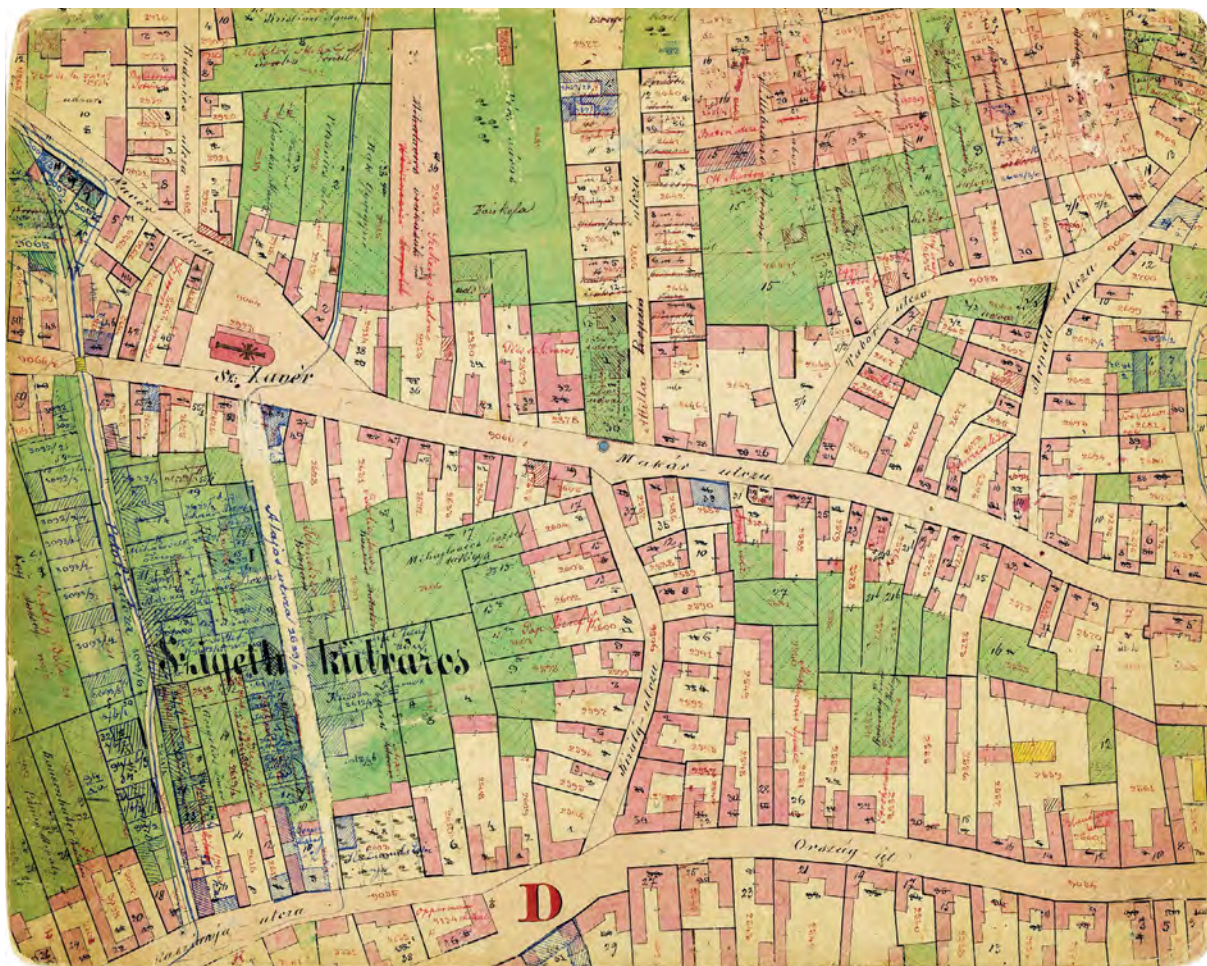
4 „*A technika és a városok rohamos fejlődése időnként szükségessé teszi az elavult és a kor igényeit már ki nem elégítő térképek helyett újak készítését*” – idézi Futaky Zoltánt REISZ T. CSABA: Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez. *Catastrum*, 8. (2021) 1:61. Állami szempontból a részletes vagy telkenkénti felmérés elsődleges célja a földadó minél pontosabb megállapításához szükséges területnagyság, művelési ág és pontos fekvés meghatározása volt, l. TÖRÖK ENIKŐ: Szentes részletes felmérése. *Catastrum*, 3. (2016), 4:38.

5 A négyzetögl használata még a méterrendszer bevezetése után is megengedett volt a kataszteri felmérésnél. REISZ T. CSABA: Az első nemzetközi mértéketalonok Magyarországon. *Turul*, 93. (2020) 2:49–57.

6 RUTTKAI VILMOS: Pécs város méterrendszerű felmérése. *Kataszteri Közlöny* (= KK), 22. (1913) 5:189–203. (= RUTTKAI, 1913).

7 GERŐ LÁSZLÓ: *Országos földmérések az állami közigazgatás szolgálatában*. Bp., 1934. 18.

8 A térkép elérhető: <https://maps.arcanum.com> (elérés ideje: 2023. 08. 22.)

■ Változások átvezetése tollal az 1865. évi birtokvázlaton (MNL BaVL, XV.3.c.461.)

azonban a megfelelő munkaerő vagy az anyagiak, de mindenképpen a kellő akarat (a városi főmérnök szavaival: „*ismerve a [...] város közgyűlésének a hangulatát*”) hiányában a kivitelezés rendre megghiúsult.⁹ A folyamat odáig jutott csak el, hogy 1885-ben létrehoztak egy „szépészeti bizottságot”, a benyújtott építési kérelmeket abból a szempontból elbírálendő, hogy „*az új építkezések a modern városszabályozási elveknek megfelelőleg történjenek.*”¹⁰ A bizottság megalakítása azonban kedvezőtlen fogadtatásra talált a nagyközönség részéről, úgy tekintettek rá, mint ami csak azért van, hogy akadékoskodjon, ezért sok esetben

megtévésztették és félrevezették annak érdekében, hogy olyan épületet emelhessenek és oda, amelyet és ahova elképzelték. A város vezetése is pontosan tisztában volt a helyzet visszasságával, mert bár minden építkezést – amelyekből a századforduló környékén különösen sok volt, hiszen ekkor alakult ki Pécs ma is látható belvárosi képe – külön megvizsgált,¹¹ a városi főmérnök, Rauch János 1909-ben mégis megállapíthatta: „*régóta érzi és tudja azt mindenki, hogy a városrendezésnek ezen módja ötletszerű, hatalmas magánérdekek befolyása alatt nem mindig a közérdeknek megfelelő, s példákra való hivatkozás nélkül állítható, hogy a rendezésnek*

9 MNL BaVL, IV.1406.e. Pécs város Tanácsa Gazdasági és Építési ügyosztályának iratai. Pécs város felmérése. C-1388/1920. (= MNL BaVL, IV.1406.e. C-1388/1920.)

10 MNL BaVL, IV.1406.e. C-1388/1920.

11 1902-től külön ügyosztály foglalkozott az építkezésekkel, az ügyiratokból pedig valóban kiténik az igyekezetet, hogy legalább egységes utcakép jöjjön létre, és hogy betartassák az utcavonalat, ám egységes szabályozási terv hiányában itt is érződik az esetlegesség. MNL BaVL, IV.1406.e. Pécs város Tanácsa Gazdasági és Építési ügyosztályának iratai.

KISS MÁRTON

*A pécsi földmérési felügyelőség számadáskönyveinek forrásértéke (1931–1944)**

A történeti kutatásokban különleges helyet foglalnak el a számadáskönyvek. Definíciója szerint ez a forrástípus „egy gazdálkodási egység (város, uradalom vagy paraszti háztartás) bevételeiről, kiadásairól, adózásáról, vagyoni állapotáról, foglalkoztatott munkásai számáról és munkájáról való írás”.¹ Ide tartozhatnak továbbá azon állami szervek számadásai is, amelyek bár alárendelt szervezetként működtek, saját ügyeiket önálló pénztárukából rendezték. A helyi szintű igazgatási szervezetek közül több is kötelezően vezetett ilyeneket, hogy működésüket nyomon követhessék.

A földmérési szervezet többéves működéséről viszonylag kevés információval rendelkezünk. Ennek több oka van: egyrészt a hivatal működésére vonatkozó történeti források többsége az idők folyamán elpusztult, másrészt a helyi levéltárak iratanyagát eddig még nem tárták fel részletesen.²

A földmérési felügyelőségek számadáskönyvei kitűnő források lehetnek egy hivatal működésének mélyebb megismeréséhez. Ezekben ugyanis nemcsak a hivatali élettel kapcsolatos kiadások (úti számlák, bérezés) jelennek meg, hanem minden más is, ami egy szervezet mindennapi életében szükséges lehetett. Ilyenek például az épület fenntartásának költségei, a hivatal berendezéseinek működtetése és

karbantartása, valamint a közvetlen környezet (kert) szépítése is.

A pécsi 11. földmérési felügyelőségnek három ilyen számadáskönyve maradt fenn (1931–1933., 1933–1937. június 30.; 1940. május–1943. október/november).³ A kötetek olyan időszakokban készültek, amikor az ország súlyos politikai és gazdasági kihívásokkal szembesült, így egy hivatal életének vizsgálata az országos történeti eseményekre is reagálhat.

Az ellátmány-számadások forrásértéke

A számadáskönyvek – más néven ellátmány-számadások – bevezetéséről külön rendelkezés nem született a kataszteri szervezetre vonatkozóan. Ahogyan az a szervezet ügyvitelénél is megfigyelhető, ebben az időszakban is a jogkövetés – vagyis a Pénzügyminisztérium által felállított ügyviteli rend – volt a meghatározó. Egy 1924-ben kiadott rendeletben (5.200. P.M. szám) fejtették ki részletesen az ellátmányok felhasználásának kérdését.⁴ A 64. § szerint: „(1) *A kisebb összegű hivatali dologi szükségleteknek, továbbá az útielölgeknek, útiköltségeknek és egyéb ily természetű kiadásoknak rövid úton leendő kiegyenlítése céljából az utalványozó hatóság saját kiadási számlája terhére házi pénztára javára, valamint szükség esetén az alája tartozó hatóságok (hivatalok, intézetek) részére*

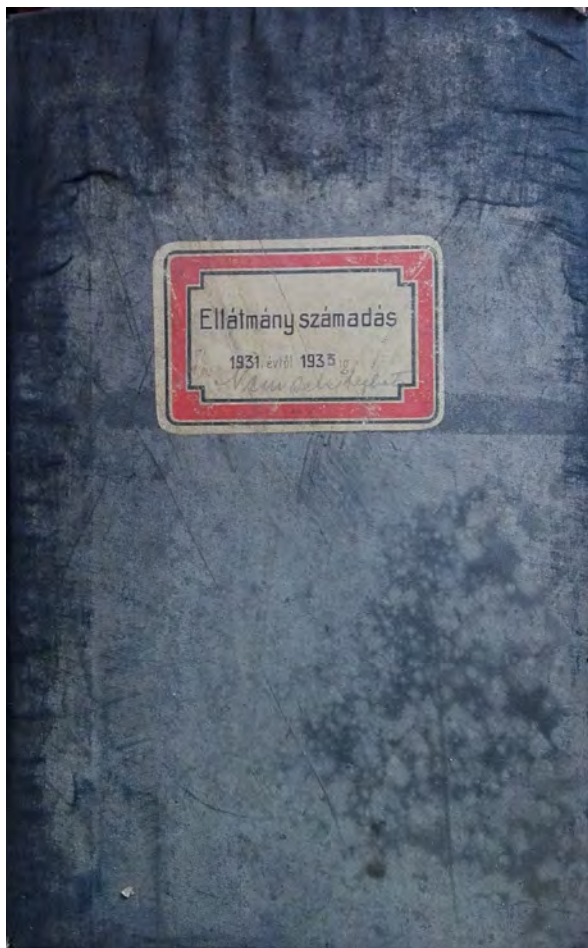
* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 SZEMERKÉNYI ÁGNES: Számadáskönyv. *Magyar Néprajzi Lexikon*. Főszerk.: ORTUTAY GYULA. IV. köt. Bp., 1981. 547.

2 KISS MÁRTON: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitelének a 19–20. század fordulóján. *Catastrum*, 8. (2021) 1:37–45.; Uő: A pécsi kataszteri felmérési felügyelőség épületei a 20. században. *Catastrum*, 8. (2021) 2:15–22. (= KISS, 2021B); Uő: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adattára (1884–1918). *Catastrum*, 8. (2021) 3:21–34. (= KISS, 2021C)

3 Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Baranya Vármegyei Levéltára (= BaVL) VI.181.b. Pécsi Állami Földmérési Felügyelőség (1851–1867: Pécsi Felmérési Felügyelőség, 1945-től: Állami Földmérés 11. számú Felügyelősége) iratai. 1. Szervezeti iratok. 3. Számadáskönyvek.

4 Utasítás az állami készpénzbevételek és kiadások kezelése tárgyában. 1924. évi 5.200. P. M. szám. *Pénzügyi Közlöny* (= PK), 51. (1924) 17:268–293. (máj. 20.).

■ A pécsi földmérési felügyelőség ellátmányszámadási könyve, 1931–1933 (MNL BaVL, VI.181.b-1.-3.-1.)

a költségvetési év elején a havi szükségletnek megfelelő összegű ellátmányt utalhat ki, amely ellátmányösszegekről a hatóság (hivatal, intézet) külön vezetett ellátmányszámadásban számol. (2) A pénzügyminiszter egyes hatóságoknak (hivataloknak, intézeteknek) egyéb szükségleteknek az ellátmány terhére leendő kifizetéseket megengedheti. [...] (4) A pénzügyigazgatóság ellátmányát a székhelyén lévő m. kir. adóhivatal kezeli.”

A rendelet további részei főként az útielőlegekkel, valamint egyéb úti számlákkal foglalkoznak. A 69. § kitér a számadások ellenőrzésére és lezárására is: „(1) Az ellátmányok kezelését a helyszíni vizsgálatok alkalmával ellenőrizni kell. (2) Az ellátmányszámadást a költségvetési év végén le kell zárni és a mu-

tatózó készpénzmaradványt legkésőbb június 30-án posta-takarékpénztári befizetési lappal feltétlenül be kell fizetni annak a kiadási számlának a javára, amelynek terhére az ellátmányt felvették, és a befizetés igazolásául a befizetési lap elismervényét a számadás megfelelő kiadási tételéhez kell csatolni.” Ez a folyamat – alább – jól követhető a pécsi földmérési felügyelőség könyveiben is. Nem véletlen, hogy a rendelet külön kezelte az útielőlegeket és kifizetéseket, ugyanis ez volt a legsúlyosabb tétel a hivatali pénzügyek szempontjából.

A számadáskönyv összeállításának módszere

A számadáskönyveket mindig az aktuális állami költségvetés vonatkozó rovatai szerint állították össze. A szervezeti iratok között – az egyik számadáskönyv lapjai között – található egy részletes felsorolást arról, hogy a hivatalnál felmerülő költségeket pontosan milyen módon kellett elszámolni. Az 1922. évi 210.620. számú pénzügyminisztériumi rendelethez készült kimutatás tételesen felsorolja a felmerülő költségeket, hogy azokat az állami költségvetés megfelelő rovatába tudják elszámolni. Az alrovatokhoz további magyarázatokat és szempontokat jegyeztek fel, amelyekhez pontos példákat mellékeltek, hogy ezzel is segítsék a kitöltést.⁵

„3. Rovat

1. Alrovat

Rendszeres állandó illetmények:

A. Fizetés a személyi pótlékkal együtt (háborús, havi, drágasági pótlékok, rendkívüli segélyek); Lakáspénz a lakáspénzpótlékkal együtt; Családi pótlék; Hadviseltek átmeneti személyi pótléka

B. Működési és egyéb pótlékok (mérnöki pótlék, tisztviselők műszer- [és irodai] általánya)

C. Napidíjasok járandóságai (állandó díjnyokok napidíjai, háborús, havi, drágasági pótléka, rendkívüli segélye, családi pótléka)

D. Ruhailletmények [áthúzva]

5 MNL BaVL, VI.181 b.-1.-3.-1. melléklet. A fontosabb részeket aláhúzással látták el (itt dőlt betűvel olvashatók).

BÁN GERGELY KÁROLY

*Kataszterek katasztere – Az MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzött kataszteri térképek új jegyzéke**

A térkép talán az egyik legrégebbi és leginkább ismert információábrázolási eszköz, bátran nevezhetjük az adatvizualizáció origójának is. Hazai és nemzetközi téren az elmúlt években egyre erősödő digitális és egyben vizuális forradalom hatására, továbbá az új módszereknek és a felhasználóbarát szoftvereknek köszönhetően újabb utak és lehetőségek nyíltak meg a térképek, illetve a térképészet vonatkozásában. A részben ezen új szemlélet sodorvonalához csatlakozó *Négyzetkataszter* kutatási projekt lehetőséget teremt a vizuális történeti források – jelen esetben a kataszteri térképek – újragondolására.¹ Ennek egyik lépése a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárának (OL) és két vármegyei tagintézményének (MNL Baranya Vármegyei Levéltár; MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár) a gyűjteményében található kataszteri térképek újbóli rendszerezése, felmérése és leírása.

A HBVL térképgyűjteményének kialakulása

A Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár (HBVL) csaknem 90 településről hozzávetőleg 10 000 kataszteri felvételt őriz, nagy részük 1850 és 1918 között keletkezett. Azonban a gyűjtemény nem minden eleme tartozik a klasszikus kataszteri térképek közé.² Vélhetően

a különféle térképtípusok összetettsége és egyben hasonlósága miatt több olyan térkép is bekerült a kataszteri gyűjteménybe, amely alapvetően nem oda sorolható. A gyűjtemény több lépcsőben gyarapodott, formálódott. Az 1950. évi 29. tvr. alapján a közigazgatási egyesítés révén a levéltári anyag bekerült a központilag létrehozott Hajdú-Bihar megyei, valamint a Debrecen városi levéltárba. Ezt követően az 1951. évi államosítás és az 1953. évi levéltári egyesítés során a volt bihari, a Hajdú megyei, a debreceni és a hajdúvárosi térképanyagot összevonták az akkori Debreceni Állami Levéltárba, majd később a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár állományában kapott helyet.³ Ezt követően készült az akkori térképállományról egy cédulás katalógus (1964) a Levéltárak Országos Központja előírásait követve. Ennek alapján a kéziratos térképek leírása is napvilágot látott egy kötet, illetve egy levéltári közlemény formájában is.⁴ A kataszteri, a topográfiai (katonai), valamint a nyomtatott térképekről azonban nem jelent meg összefoglaló munka vagy segédlet.⁵ Éppen ezért a kutatási projekt első éveiben (2019–2020) még mindig jelentős szereppel bírt a Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár térképekre vonatkozó cédulás katalógusfiókja. Mindezek tükrében a *Négyzetkataszter* kuta-

A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

- 1 „Négyzetkataszter”: A magyarországi kataszteri felmérés térkép- és iratanyagának katasztere, 1850–1918 (NKFI Alap K 132723) honlapja: www.negyzetkataszter.hu
- 2 A kataszteri térképekről bővebben: TÖRÖK ENIKŐ: Krokik, avagy kataszteri térképvázlatok. *Catastrum*, 1. (2014) 1:26–29. Uő: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2016) 2:14–21. Uő: Az adókerületek térképei (1855–1856, 1858). *Catastrum* (2016) 2: 11–20.
- 3 *Hajdú-Bihari kéziratos térképek*. Szerk.: KOMORÓCZY GYÖRGY. Debrecen, 1972 (= HBKT). 9–10.
- 4 HBKT, *Hajdú-Bihari kéziratos térképek*. Szerk.: GAZDAG ISTVÁN. Debrecen, 1982.
- 5 Katonai térképek: valamely katonai felmérés (I. katonai felmérés: 1763–1787; II. katonai felmérés: 1806–1869; III. katonai felmérés: 1869–1887; IV. katonai felmérés: 1896–1914) során keletkezett, legtöbbször monokróm, viszonylag nagy méretarányú és elsődlegesen katonai célokat kiszolgáló topográfiai térképek összefoglaló neve.

tási projekt által előtérbe került térképekről tagintézményi szinten indokoltnak tartottuk egy új jegyzék elkészítését könnyen kereshető digitális formában.

A térképkataszter felépítése

A HBVL térképei a XV. ún. gyűjteményes fondfőcsoportban találhatóak, további négy fondba sorolva. A kéziratos térképek a XV.1., a kataszteri térképek a XV.2., a nyomtatott térképek a XV.3., a topográfiai térképek pedig a XV.4. fondba kerültek. A fondokon belül csak az első két esetben (kéziratos és kataszteri) bontották tovább az iratanyagot öt, illetve hat állagra. Az állagolás alapja a térképen szereplő helységek területi hovatartozása volt.

Már az előkészületi munkák során is fontos szempont volt a jegyzék későbbi továbbfejlesztése (publikálható raktári jegyzék, betölthető raktári nyilvántartás), illetve a digitális másolatok és a leírási egység összekapcsolása egy mindenki számára elérhető platformon.⁶ A jegyzék készítése során felhasználtam valamennyi korábbi feljegyzést és összeírást, mint például a bevezetőben említett cédulakatalógust, illetve a két levéltári kiadványt.⁷ A hiányzó adatokat értelemszerűen pótoltam az őrzésben lévő térképek segítségével. Az adatgyűjtés során előkerült a tervrajzokra vonatkozó jegyzék is, amelyet megbízhatónak találtam. Elkészült egy Excel alapú segédlet, amely 14 lapfűlön csaknem 42 ezer adatot tartalmaz a Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár Térkép- és Tervtáráról.

A kataszteri térképeket illetően ez 4651 egységet (item) jelent, amelyről az alábbi tíz adattípust vettem fel:

1. *Levéltári jelzet*: a pontos levéltári jelzet, amelyet a darabszintű rendezés során kapott az adott térkép.
2. *Cím*: a térképen feltüntetett cím, ennek hiányában a *c. n.* (cím nélküli) jelölést kapta.
3. *Helység*: valamennyi, a térképen beazonosítható település.
4. *Létrehozás ideje*: a térképen található készítés dátuma, ennek hiányában *d. n.* (dátum nélküli) jelölés szerepel.
5. *Készítő*: elsősorban a térképen szereplő személy(ek) vagy hivatal.
6. *Méretarány*: a térképen feltüntetett méretarány, ahol nem volt információ, ott pótoltam.
7. *Méret*: a térképek hossza és szélessége centiméterben.
8. *Lelőhely*: az a raktári hely/kutatóterem, ahol az adott térkép fizikailag megtalálható.
9. *Jelzet (irat melletti)*: minden olyan térkép, amely nem különállóan szerepel, hanem valamely levéltári iratanyag szerves részét képezi, tehát a térképhez tartozó iratanyag jelzete található itt. Például a VI.181. Földmérési Felügyelőség iratai.
10. *További információ*: azon információk, amelyek nem sorolhatók a fentebbi kilenc mezőbe, de voltak róla korábbi feljegyzéseink, illetve fontos volt feljegyezni (fizikai állapot, színezés, raktári egység típusa stb.).

A továbbiakban két adatbővítés van még tervben: a *térkép típusa* és a *digitalizáció ténye*. A kataszteri térképeknek több típusát különböztetjük meg, amelyek eltérő adat- és formai tartalommal bírnak.⁸ Éppen ezért fontos kutatási információnak számít a térkép típusa. Utóbbi

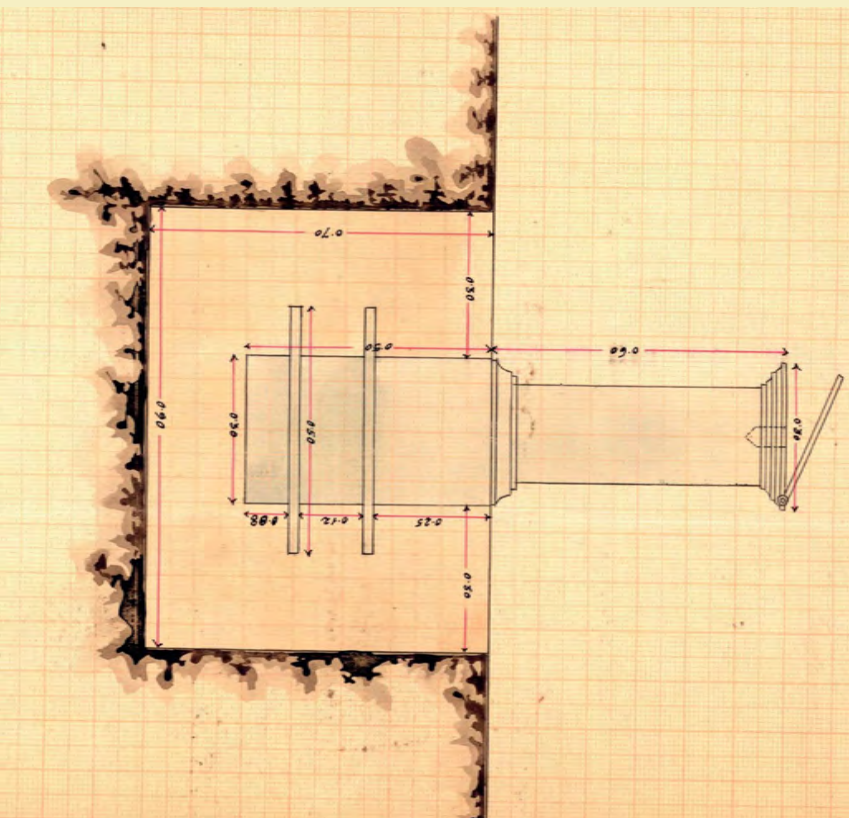
6 A betölthető raktári nyilvántartás olyan meghatározott mezőket és adatokat tartalmazó csv formátumú fájl jelent, amelyet az Elektronikus Nyilvántartási Osztály segítségével betöltve, majd az Elektronikus Levéltári Portálon (www.eleveltar.hu) megjelentetve létrejönne a teljes iratanyag szabályozott leírása. A kutatói oldalról nézve így valamennyi térképi adat nyilvánosan elérhető lesz és egyúttal darabszinten online kikérhető.

7 Ezúton szeretném megköszönni valamennyi levéltári kollégám segítségét. Kiváltképpen Vékonyné Kovács Gabriella (MNL HBVL, levéltári főkönyvtáros), illetve Katona Péter (MNL HBVL, levéltári informatikus) javaslatait és tanácsait, továbbá Török Enikő (MNL OL, főlevéltáros) szakmai támogatását.

8 TÖRÖK ENIKŐ: *Kataszteri térképek és iratok (1850–1916)* Aktakaland 2015. április 02. Online: <https://aktakaland.wordpress.com/2015/04/02/kataszteri-terkepek-es-iratok-1850-1916/> (Letöltés: 2023. 06. 26.).

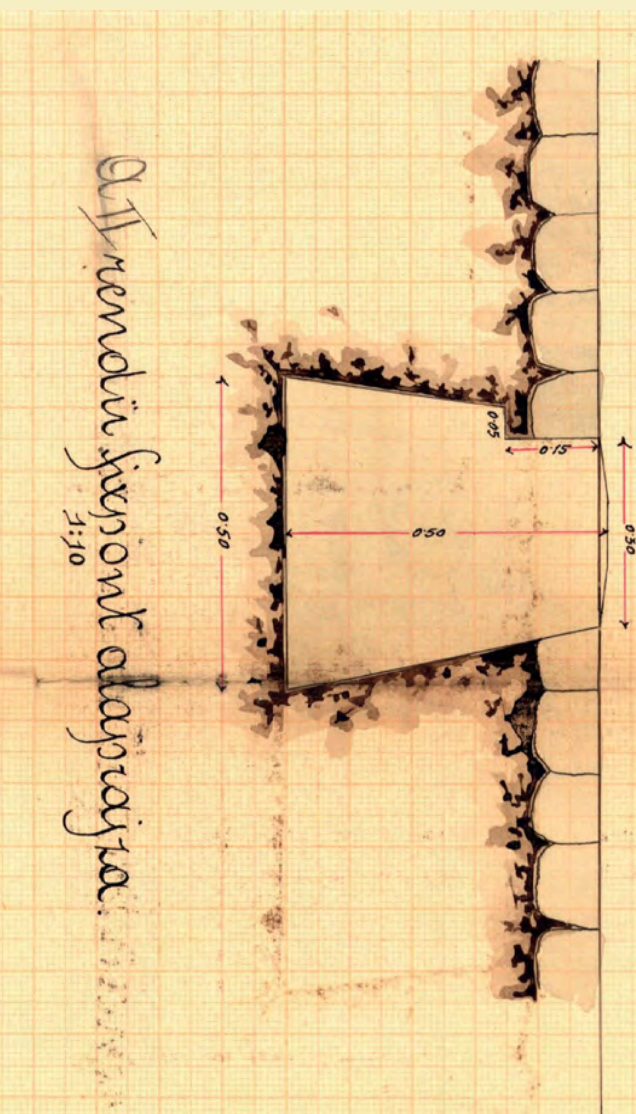
01 I. rendű fixpont nézele.

1:10

01 II. rendű fixpont nézele.

1:10

01 II. rendű fixpont alaprajza.

1:10

■ Az első- és másodrendű felmérési (fix)pont állandósításához használt műtárgyak rajza (MNL BAVL, IV.1423.). L. ehhez Bósz Attila cikket